

Dagmar Herzog

Η σεξουαλικότητα στην Ευρώπη τον 20ό αιώνα: μια ιστορία. Αθήνα: Gutenberg, 2022, 352 σελ.

Βιβλιοκριτική: Θέμης Βαλασιάδης, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Το βιβλίο της Dagmar Herzog αποτελεί μία ιστορική ανάλυση της σεξουαλικότητας στην Ευρώπη από το 1900 μέχρι το 2010. Σίγουρα το βιβλίο αναλαμβάνει να καλύψει μία μεγάλη χρονική περίοδο, ωστόσο με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται οι πολιτισμικές αντιλήψεις και πρακτικές, αλλά και οι πολιτικές γύρω από την σεξουαλικότητα, χάρη στις πέντε σχηματικές χρονικές τομές του βιβλίου. Είναι σημαντικό, πως η συγγραφέας είναι εξειδικευμένη στην ιστορία της θρησκείας, της σεξουαλικότητας, της ψυχανάλυσης και του Ολοκαυτώματος έχοντας ήδη στο ενεργητικό της σημαντικά βιβλία που αφορούν τα παραπάνω ζητήματα.

Μεγάλη έμφαση δίνεται στις δημόσιες διαστάσεις του σεξ, κάτι που επιτυγχάνεται και από το πλήθος των ιδιαίτερα χρήσιμων εικόνων (φωτογραφίες της εκάστοτε εποχής, αποσπάσματα από τον Τύπο κτλ.) που συνδέουν την αφήγηση με συγκεκριμένα παραδείγματα. Το βασικό ερώτημα που θέτει η Herzog είναι το κατά πόσο η σεξουαλικότητα στην Ευρώπη κατά την διάρκεια του αιώνα του σεξ, δηλαδή του 20ού, είναι μία ιστορία διαρκούς φιλελευθεροποίησης. Περισσότερο, φαίνεται να είναι μία ιστορία διαρκών πωγυρισμάτων και αμφισχημιών. Άρα και ο χαρακτηρισμός του 20ού αιώνα - ενός αιώνα που συνδέθηκε με την έξαρση των ΣΜΝ λόγω της ανεπαρκούς ενημέρωσης γύρω από το ζήτημα, με τις διεκδικήσεις ακτιβιστικών κινημάτων για την αποποινικοποίηση των αμβλώσεων, αλλά και με ακραίες μορφές σεξουαλικής καταπίεσης, που εκφράστηκαν μέσω του φασισμού και του ναζισμού - ως αιώνα του σεξ θα μπορούσαμε να επισημάνουμε πως κάθε άλλο παρά ακριβής είναι. Πρόκειται για μία εποχή αντιφάσεων αν αναλογιστούμε την κατηγοριοποίηση ορισμένων πληθυσμιακών ομάδων σε «υπανθρώπους» από τα φασιστικά καθεστάτα, παράλληλα με την προώθηση σεξουαλικών ελευθεριών για λαούς που επιθυμούσαν να προσεταιριστούν ιδεολογικά.

Μπορούμε να μιλήσουμε για μία κοινή ευρωπαϊκή σεξουαλικότητα; Το βιβλίο, απευθύνεται κατά κύριο λόγο στους δυτικοευρωπαίους με αποτέλεσμα να απουσιάζουν παραδείγματα και αναφορές από την ανατολική Ευρώπη ή άλλες περιοχές. Μικροσκοπικά εάν σκεφτούμε την περίπτωση της Ελλάδας, θα δούμε πως υπάρχει έλλειψη ιστορικής έρευνας για αρκετά ζητήματα στα οποία αναφέρεται η συγγραφέας. Η «κοινή» Ευρώπη λοιπόν, όπως σωστά επισημαίνεται και στον πρόλογο της Έ. Αβδελά δεν είναι προφανής.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ζητήματα τα οποία παραθέτει η συγγραφέας για την σεξουαλικότητα στην Ευρώπη. Σημειώουσα για την εξέλιξη της έρευνας που αφορά την σεξουαλικότητα ήταν η ερωτικοποίηση του γαμήλιου σεξ και ο διαχωρισμός του από την αναπαραγωγή. Επιστρέφοντας και πάλι στην Ελλάδα γνωρίζουμε πως δεν αναπτύχθηκε κάποιο κίνημα πριν το 1970 που να αφορά το δικαίωμα στην αμβλώση ή αυτό στην αντισύλληψη. Άρα, η Ελλάδα μένει εκτός κανόνα. Η Herzog μελετά κρατικές πολιτικές, που θεσμοθετήθηκαν στη βάση κοινωνικών αιτημάτων. Ήταν για παράδειγμα κεντρικό το ζήτημα της πορνείας και ο βαθμός που σχετιζόνταν η πορνεία, η αντισύλληψη, το ομοφυλοφιλικό σεξ, τα αφροδίσια νοσήματα και η πορνογραφία με την ηθική του γάμου; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι αρκετά ξεκάθαρη: όλα τα παραπάνω συνδέονται με τις κρατικές πολιτικές, τον εκκλησιαστικό συντηρητισμό, τις εκάστοτε νομοθεσίες, όπως και με το συντηρητικό κομμάτι του πληθυσμού που θεωρούσε πως όλα τα παραπάνω απομάκρυναν το σεξ από την αναπαραγωγή. Ακόμη, στο βιβλίο εξετάζεται κατά πόσο τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων σχετιζόνταν με το γυναικείο ζήτημα. Ερευνάται επίσης εάν κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα υπήρξαν διεκδικήσεις σχετικά με το θέμα της αντισύλληψης από τα φεμινιστικά κινήματα. Η συγγραφέας εξετάζει επίσης εάν υπήρξε ζήτημα φυλετικής υπεροχής από συγκεκριμένα καθεστάτα, αλλά και αν συνδέονταν η ευγονική με την προώθηση της αντισύλληψης.

Σημαντικό είναι πως η Herzog, εστιάζει στις κανονιστικές και επίσημες μορφές

σεξουαλικότητας αλλά και στις παραβατικές αλλά ταυτόχρονα και στις μη κανονιστικές, σε εποχές που δεν ήταν τόσο διαδεδομένη η διάκριση μεταξύ ομοφυλοφιλικών και ετεροφυλοφιλικών σχέσεων. Πρόκειται για εποχές που ακόμη και οι έννοιες αυτές ήταν αρκετά θολές. Ο όρος μπορεί να είχε επινοηθεί από τον Ούγγρο λογοτέχνη Καρλ Μαρία Κέρτμπενι τη δεκαετία του 1860 και αργότερα να προστέθηκαν αρκετοί νεολογισμοί, αλλά αυτό ακριβώς υποδηλώνει και τις διάφορες δυσκολίες της εποχής. Η ιδέα πως το ομοφυλοφιλικό σεξ έπρεπε να τιμωρείται, καθώς δεν προωθούσε την αναπαραγωγική διαδικασία άρχισε να εμφανίζεται όταν αυξήθηκαν τα παντρεμένα ζευγάρια τα οποία προσπαθούσαν να περιορίσουν την αναπαραγωγή. Αυτή η ασάφεια που υπήρχε γύρω από το ομοφυλοφιλικό σεξ ήταν ιδιαίτερα εμφανής στις ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις, όπως το Λονδίνο, όπου νεαροί άντρες της εργατικής τάξης αντάλλαζαν σεξουαλικές υπηρεσίες έναντι αμοιβής. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο ιστορικός Μαρτ Χόλμπρουκ η κοινή κουλτούρα των πόλεων δημιουργήθηκε από άντρες που δεν θεωρούσαν τους εαυτούς τους κουίρ.

Στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο υπήρξαν νέα αξιακά συστήματα: αναζήτηση περιστασιακού σεξ, ομόφυλα ζευγάρια, στρέιτ που αναζητούσαν γυναίκες της δικής τους ηλικίας και τάξης, λιγότερος έλεγχος στις λεσβιακές ερωτικές σχέσεις. Μάλιστα το σεξ μεταξύ γυναικών δεν ήταν παράνομο. Η μακροχρόνια αορατότητα του λεσβιασμού οφειλόταν στο γεγονός πως στο ξεκίνημα του 20ου αιώνα οι γυναίκες δεν είχαν οικονομική και κοινωνική ανεξαρτησία. Εξάλλου το ενδιαφέρον για τις λεσβιακές σχέσεις άρχισε να αυξάνεται μετά τη δεκαετία του 1920, όταν οι φεμινίστριες μαζί με γιατρούς και άλλους επιστήμονες, συμμετείχαν στη συζήτηση για τη γυναικεία επιθυμία. Όταν οι ακτιβιστές και οι λόγιοι της δυτικής Ευρώπης συζήτησαν ανοιχτά για αυτά τα ζητήματα, τότε απομυθοποιήθηκαν και αποποινικοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Η θέση που υποστηρίχθηκε εκείνη την εποχή από ακτιβιστικές ομάδες ήταν πως εάν η ομοφυλοφιλία εάν θεωρηθεί έγκλημα, τότε θα είναι ένα έγκλημα χωρίς θύμα. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπήρξε αντίλογος, που υποστήριζε την ποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας. Έτσι, οι «ειδήμονες» αυτής της πλευράς, υποστήριζαν πως ο ομοφυλοφιλικός πόθος ακόμη κι αν στην αρχή ήταν αθώος και πιθανότατα έμφυτος, αργότερα παρουσίαζε επικινδυνότητα και ροπή προς την εγκληματικότητα.

Ένα σημαντικό ζήτημα που εντοπίζει η συγγραφέας είναι οι παράγοντες που επηρέασαν την σεξουαλική χειραφέτηση. Οι παγκόσμιοι πόλεμοι απελευθέρωσαν σε μεγάλο βαθμό τις ομοφυλοφιλικές σχέσεις, παράλληλα όμως ώθησαν και στη σεξουαλική βία. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είχε σημαντικό αντίκτυπο στις σεξουαλικές πρακτικές και πολιτικές. Βασικό γεγονός υπήρξε η διάβαση των εθνικών συνόρων, αλλά και η κινητικότητα πέραν των ευρωπαϊκών συνόρων, καθώς αποικιακά στρατεύματα επιστρατεύτηκαν στην Ευρώπη για να πολεμήσουν στο πλευρό των Δυνάμεων. Ακόμη, με την έκρηξη του πολέμου, οι γυναίκες έμειναν πίσω αναλαμβάνοντας τις «ανδρικές δουλειές». Μία αρνητική επίπτωση του πολέμου, ήταν η ραγδαία αύξηση των σεξουαλικών εγκλημάτων, όπως οι βιασμοί, τα σεξουαλικά βασανιστήρια και οι ευνουχισμοί. Από την άλλη ο πόλεμος επανακαθόρισε κάποια όρια, προσφέροντας ευκαιρίες για νέες σεξουαλικές απολαύσεις μεταξύ ανθρώπων διαφορετικών εθνών, κοινωνικών τάξεων ή σεξουαλικού προσανατολισμού. Ωστόσο η διαφορετικότητα συνέχισε να σοκάρει τις συντηρητικές μερίδες του πληθυσμού, καθώς δεν συνδεόταν με την παραγωγικότητα. Έτσι μετά τους παγκόσμιους πολέμους σε αντιδιαστολή αναπτύχθηκε από την συντηρητική χριστιανική πλευρά μία πολιτική κατά της γυναικείας χειραφέτησης και σεξουαλικής απελευθέρωσης. Η εκκλησία προσπαθούσε να προσαρμόσει το αυξανόμενο λαϊκό ενδιαφέρον για την ερωτικοποίηση του γάμου στην υπεράσπισή του ως θεσμού. Για να αντιμετωπίσει τη μείωση της αναπαραγωγής άρχισε να δίνει έμφαση και στους πρόσθετους σκοπούς που είχε η σεξουαλική συνένωση εντός γάμου.

Στα μεσοπολεμικά χρόνια παρατηρείται πως ο ευρωπαϊκός Νότος δεν ήταν εξ ολοκλήρου συντηρητικός αλλά και ο ευρωπαϊκός Βορράς δεν ήταν εξ ολοκλήρου φιλελεύθερος. Η συγγραφέας εστιάζει στα καθολικά έθνη της Ιταλίας και Ισπανίας όπου στα πλαίσια της αναρχικής και σοσιαλιστικής πολιτικής υπήρξαν μπόέμ πειραματισμοί. Οι Ισπανίδες αναρχικές του 1930 έθεσαν ως αίτημα τον ελεύθερο έρωτα και τη συνύπαρξη πολλών ερωτικών

συντρόφων (πληθυντικός έρωτας). Από την άλλη στον Βορά υπήρχαν αρκετοί υπέρμαχοι της διπλής ηθικής. Στη Βρετανία για παράδειγμα υποστηρίζονταν ο ελεύθερος έρωτας αλλά πολλοί ήταν και οι επικριτές που τον θεωρούσαν ιδεαλιστικό, καθώς οι άντρες και οι γυναίκες διαφέρουν από την φύση τους.

Στην φασιστική Ιταλία του 1919 υπήρξε κεντρικός ο ρόλος της πολιτικής δεξιάς στο να παλινρθώσει την ανδρική σεξουαλική κυριαρχία. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η φασιστική Ιταλία ήθελε να αποκαταστήσει τον ανδρισμό ο οποίος είχε πληγεί κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά και από τον μετασχηματισμό των έμφυλων ρόλων που ακολούθησε ως συνέπεια του. Ο ίδιος ο Μουσολίνι εξάλλου παρουσιάστηκε ως νέος ηρωικός Υπεράνθρωπος προωθώντας τον αθλητικό και ταυτόχρονα πολεμοχαρή ανδρισμό. Η γυναικεία εργασία θεωρήθηκε πως παρεκκλίνει από την τεκνοποιία υποθάλποντας την ανεξαρτησία. Έτσι λοιπόν, ποινικοποιήθηκαν η αντισύλληψη και οι αμβλώσεις σε μία προσπάθεια αύξησης των γεννήσεων. Προσπάθειες έγιναν και για να ποινικοποιηθούν οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις μεταξύ των αντρών. Ωστόσο, ούτε η φασιστική Ιταλία, ούτε η φρανκική Ισπανία συγκρίνονταν με την ακρότητα της ναζιστικής Γερμανίας.

Μέσα από την φασιστική Ιταλία του Μουσολίνι και τα καθεστώτα του Φράνκο στην Ισπανία και του Βισί στη Γαλλία, η έρευνα της Herzog μας κατευθύνει στη ναζιστική Γερμανία. Πρόκειται για μία εποχή αντίπαλων τάσεων, καθώς από την μία αυξάνονταν η φιλελευθεροποίηση και από την άλλη υπήρχε μία διαρκής οπισθοδρόμηση. Χρησιμοποιώντας τα αντιφατικά αισθήματα ο ναζισμός προσπάθησε να ενισχύσει το αντισημιτικό αίσθημα. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών του καθεστώτος της Βαϊμάρης, ο ναζιστικός αντισημιτισμός στηρίχθηκε στους κακόβουλους σεξουαλικούς υπαιτιγμούς ώστε να υποκινήσει το λαϊκό αίσθημα κατά των Εβραίων, αλλά και για να κερδίσει την εύνοια της χριστιανικής εκκλησίας. Κατά τη διάρκεια που μεσορανούσε το Τρίτο Ράιχ σημειώθηκαν ανυπολόγιστα σεξουαλικά εγκλήματα. Τέτοια ήταν οι εξαναγκαστικές στειρώσεις γυναικών που ανήκαν στην προλεταριακή τάξη, φόννοι ομοφυλόφιλων, σεξουαλικά βασανιστήρια εναντίον κρατούμενων κτλ. Αυτό που προκύπτει από την έρευνα της Herzog είναι πως το Τρίτο Ράιχ δεν καταπίεζε σεξουαλικά τους ετεροφυλόφιλους που δεν ήταν Εβραίοι ή δεν ανήκαν σε κάποια μειονοτική ομάδα. Αντίθετα σκοπός της ναζιστικής πολιτικής ήταν ο επανακαθορισμός της σεξουαλικότητας ως προνόμιο της «Αρίας» φυλής. Είναι γεγονός πως υπήρξε ένα σχέδιο ενίσχυσης της αναπαραγωγής των υγιών ομάδων και απαγόρευση της στις ανεπιθύμητες ομάδες με στειρώσεις, εξαναγκαστικές αμβλώσεις και θανατικές ποινές. Η παρότρυνση για ευχάριστο ετεροφυλοφιλικό σεξ, στους κόλπους των υγιών ομάδων, ήταν η άλλη όψη του νομίσματος στην αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας. Μάλιστα εκείνη την περίοδο άνοιξε και η συζήτηση περί γυναικείου οργασμού εν αντιθέσει με άλλες περιόδους όπως για παράδειγμα την πολύ συντηρητική δεκαετία του 1950. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η πτώση του Ράιχ επανακαθόρισε την πολιτική γύρω από το σεξ στην Ευρώπη, καθώς η εκκλησία ανέκτησε και πάλι τη δύναμή της. Πάντως, οι συναναστροφές των παντρεμένων γυναικών με τον εχθρό και η αύξηση της απιστίας ήταν ένας ακόμη παράγοντας που συντέλεσε στη συντηρητική οπισθοδρόμηση ως προς τα σεξουαλικά ήθη κατά τις επόμενες δεκαετίες. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό των επόμενων δεκαετιών θα είναι η παλινόρθωση της ετεροφυλοφιλίας και της οικιακότητας.

Στον αντίποδα, εκείνη την περίοδο στη Βρετανία υπήρξε έντονη ακτιβιστική δράση για τα δικαιώματα των γυναικών, η οποία ενισχύθηκε κατόπιν έρευνας, που αναδείκνυε τα υψηλά ποσοστά γυναικείας θνησιμότητας στη Μεγάλη Βρετανία, καθώς γυναίκες που κνοφορούσαν, εξαιτίας της ποινικοποίησης των αμβλώσεων προέβαιναν μόνες τους σε διακοπή της κύησης. Στο βιβλίο της Herzog παρουσιάζονται πολλά παραδείγματα χωρών από τη Βόρεια Ευρώπη (Δανία, Σουηδία, Γερμανία κτλ.) σχετικά με την στάση που τήρησαν στο καίριο ζήτημα των αμβλώσεων αλλά και στην ευγονική. Μέσα από αυτά τα παραδείγματα παρουσιάζεται ένα πλήθος κρατικών παρεμβάσεων στο σώμα μέσω της στειρώσης και των αμβλώσεων, που ίσχυε στις παραπάνω χώρες.

Μετά την μαζική βία των παγκόσμιων πολεμικών συρράξεων και οδεύοντας προς την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, οι λαοί στράφηκαν και πάλι προς μία νεοσυντηρητική

κατεύθυνση, παρά το γενικό κλίμα σεξουαλικής απελευθέρωσης που κυριάρχησε κατά τις δεκαετίες του 60' και του 70'. Στα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, τα οποία προσδέθηκαν στο σοβιετικό άρμα, έγιναν επανειλημμένες προσπάθειες επαναφοράς αυστηρότερων ηθών και παραδοσιακών οικογενειακών δομών. Έχει ενδιαφέρον πως στη μεταπολεμική εποχή η στροφή προς τον σεξουαλικό συντηρητισμό ήταν διαφορετική σε κάθε εθνική περίπτωση. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι Δυτικοευρωπαίοι ξεκίνησαν να σκέφτονται διαφορετικά την σεξουαλικότητα εντός του οικογενειακού πλαισίου, δίνοντας βάση και στις επιθυμίες των συζύγων τους. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια, πως οι γυναίκες δεν βρίσκονταν σε υποδεέστερο ρόλο σε πολλές πτυχές της καθημερινότητας, από την ανατροφή των παιδιών μέχρι την εργασία εκτός σπιτιού. Ωστόσο προωθήθηκε ιδιαίτερα ο ρομαντικός έρωτας και το ερωτικό πάθος που οδηγεί σε γάμο. Η εμφάνιση του AIDS ήταν ο μεγαλύτερος παράγοντας που οδήγησε σε μία νέα στροφή προς την ομοφοβία και την έγγαμη ετεροφυλοφιλική κανονικότητα. Σημαντικό βήμα ήταν η αποδοχή του ανδρικού και γυναικείου αναντιστοιχισμού αλλά και η αποσύνδεση του σεξ από την αναπαραγωγική διαδικασία. Σημαντικό βήμα ήταν και παραμένει φυσικά το αυστηρότερο νομικό πλαίσιο για τον βιασμό, την ενδοοικογενειακή βία και για την σεξουαλική παρενόχληση. Ακόμη το σύμφωνο συμβίωσης και η νομιμοποίηση της Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι. ερωτικής ταυτότητας στην Ευρώπη εκτός από τις Λευκορωσία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Πολωνία, Ρουμανία και Σλοβακία.

Φαίνεται πως περισσότερα είναι όλα όσα γνωρίζουμε για το τι τελικά δεν επιτρέπονταν στο σεξ. Έτσι, γνωρίζουμε λιγότερα για όσα ίσχυαν κατά τη διάρκεια των αιώνων εντός των ετεροφυλοφιλικών σχέσεων. Ωστόσο υπάρχει για την αναγνώστριά και τον αναγνώστη μία γενική αίσθηση αμφιθυμικής τάσης. Ήταν αρκετά όλα εκείνα τα ριζοσπαστικά για την εποχή, κινήματα, που με την μαζικότητά τους πολέμησαν για την ερωτική χειραφέτηση; Παρόμοιες διεκδικήσεις, είχαν σημειωθεί και παλιότερα και δεν ήταν κάτι νέο. Βέβαια όλες αυτές τις πτήσεις, τις δύσκολες διεκδικήσεις αλλά παράλληλα και οπισθοχωρήσεις τις σημειώνει με οξυδέρκεια η Herzog στο βιβλίο της.